

Posudek habilitační práce

Jaroslav Peška

Morava na konci eneolitu

Olomouc 2013

Práce PhDr. Jaroslava Pešky, PhD. má celkem 256 stran textu, do něhož je zasazeno 146 kresebných a fotografických obrázků, 18 map, 10 grafů a 8 tabulek. Součástí textu je rovněž soupis použité literatury a pramenů a anglické resumé. Práce je rozdělena do 8 nestejně dlouhých kapitol.

Jako první kapitola je označen úvod (str. 9-10), v němž autor stručně navozuje celkový pohled na problematiku zpracovávaného období. V této pasáži však postrádám jednu velmi důležitou informaci. Problematika mladého a pozdního eneolitu byla nejprve námětem vysokoškolských skript „Mladší a pozdní eneolit Moravy. Vysokoškolský studijní text“, které J. Peška vydal v Olomouci v roce 2013. Tato skripta jsou ze značné části totožná s předloženou habilitační prací, ať již jde o textovou nebo obrazovou složku práce. Oproti studijnímu textu byla habilitační práce doplněna odkazy na literaturu a menším souborem obrazové dokumentace.

Ve druhé kapitole „Mladší a pozdní eneolit“ (str. 13-21) se J. Peška zabývá širšími problémy studovaného období, jako je obecná charakteristika tohoto období, problematikou sídlišť nebo otázkami periodizace a datování. Poněkud nedořešená je tabulka 1 na straně 18. Autor respektoval odlišné členění eneolitu českými archeology, kteří většinou neuznávají termín pozdní eneolit, a moravských archeologů, kteří s termínem pozdní eneolit pracují. Podle předložené tabulky to na první pohled vypadá, jako by v Čechách byl, aspoň z moravského pohledu, v pozdním eneolitu hiát. Další problematickou otázkou představuje používání chronologického stupně **bronz A0**, který je uveden v chronologické tabulce 2. Tento stupeň se objevil poprvé ve studiích F. Bertemesse (1992; 2000 a další – viz Peška 2009, 234) a později mimo jiné ve společných pracích J. Licharduse a J. Vladára (1996; 1997, Abb. 11), ale až na nepočetné výjimky se příliš nevžil.

Základ habilitační práce tvoří dvě následující kapitoly. Třetí kapitola „Mladší eneolit“ (str. 23-103) je rozdělena na tři části, z nichž první je věnována mladoeneolitickému kulturnímu okruhu (konkrétně – jevišovická kultura, bošácká kultura, kultura Makó/Kosihy-Čaka), druhá kultuře kulovitých amfor a třetí horizontu Strachotín-Držovice. V rámci hodnocení jednotlivých kultur autor sleduje historii, rozšíření sídlišť, pohřebišť, materiální kulturu, hospodářské a společenské poměry, náboženství, periodizaci, chronologii a význam jednotlivých kultur. Nebudu zde popisovat a rozebírat jednotlivé pasáže, ale upozorním jen na některá problematická místa. Velmi důležitým přínosem pro poznání jevišovické kultury byl objev hrobu z Kroměříže – Miňůvek, jen se domnívám, že označovat džbánek z tohoto nálezového celku za askoidní (str. 30, obr. 11:1) je poněkud přehnané. Od Jiřího Pavelčíka (str. 52) je převzata nepřesná informace, že nálezy ze sídliště v Bánově na východní Moravě objevil a termínem bošácký typ označil již v roce 1947 Jan Pavelčík (1947), který o tom údajně informoval na Sjezdu československých archeologů v Karlové Studánce. Ve zprávě o tomto sjezdu však podobný referát není vůbec podchycen (Kalousek 1947) a termín bošácký typ se ve skutečnosti objevil až o několik let později. Podle chronologické tabulky 3 (str. 46) by počátek šňůrové kultury na Moravě byl časnější než v Čechách, zatímco na chronologické tabulce 2 je současný. Podle všech dosavadních poznatků se šňůrová kultura dostala na Moravu z Čech a měla by být tedy jednoznačně mladší. Pro kostěnou trubičku z jevišovického hrobu v Miňůvkách (str. 39, obr. 19:18) jsou uváděny analogie z pozdního eneolitu a starší doby bronzové na Slovensku. Obdobné moravské trubičky z protoúnětického hrobu v Moravské Nové Vsi – Hruškách a únětického sídliště v Šatově (Stuchlík – Stuchlíková 1996, obr. 48:7,8) jsou však z tvarového hlediska trubičky Kroměříže-Miňůvek mnohem podobnější. V pasáži o kultuře Makó/Kosihy-Čaka (str. 65) upozorňuje autor na názor N. Kalicze (1968; 1984) o významu východních prvků a o vlivu jámové kultury na formování mladoeneolitického komplexu. Ještě dříve však na to poukázala americká badatelka litevského původu Marija Gimbutasová (1965). Přínosná je pasáž o kultuře kulovitých amfor (str. 74-97), protože ta, pokud necháme stranou krátkou (zhruba jedna strana) a více než 20 let starou kapitolu J. Pavelčíka v Pravekých dějinách Moravy (1993, 190-191), dosud nebyla na Moravě komplexně hodnocena. Navíc J. Pavelčík měl ve srovnání s dnešní situací k dispozici jen minimum nálezů a jeho charakteristika je dnes již zastaralá. Velmi důležité jsou objevy nadzemních kulových staveb kultury kulovitých amfor z Vávrovic (str. 82, obr. 52), ale domnívám se, že pro jejich interpretaci ve smyslu dvoulodních staveb nejsou dostatečné důvody.

Čtvrtá kapitola „Pozdní eneolit“ (str. 105-215) se skládá ze dvou částí, z nichž první je zaměřena na kulturu se šňůrovou keramikou a druhá na kulturu zvoncovitých pohárů. Podle tradičního pohledu by se zde měla objevit ještě protoúnětická kultura a kultura Chloupice-Veselé, které mají ještě jednoznačně eneolitický charakter. J. Peška je však dává do svého přechodného stupně eneolit/bronz, který označuje jako **A0** nebo **Reinecke A0** (tab. 1; str. 211; Peška 2009, 234, 274). Navíc v tabulce 1 (str. 18) má zařazenu pouze protoúnětickou kulturu a nikoliv počáteční úsek epišňůrového kulturního okruhu. Absenci obou zmíněných kultur, vzhledem k tomu, že jsou vlastně prvními fázemi starobronzových kultur, lze akceptovat. Označení **Reinecke A0** však považuji za zcela nesprávné, protože jde o nově stanovený stupeň, který nelze naroubovat na stávající periodizaci P. Reineckeho.

V pasáži o šňůrové kultuře (str. 105-158) vycházel J. Peška z početných prací M. Buchvalda a L. Šebely, na které mohl dobře navázat díky četným novým výzkumům na střední Moravě. K Peškovým zásluhám patří vyčlenění skupiny hrobů s podélnými žlábků či oválnými jamkami na dně (obr. 72:2,3,5; 92). Stranou neponechal ani mimořádné jevy, jako jsou vnitřní konstrukce hrobů nebo sekundární otírání hrobů. Schází mu však odkazy na první nebo zásadní práce, které se tímto jevem zabývají (např. Čižmářová 1984; Čižmář 1985). Poměrně podrobně je v knize vyhodnocena antropologie šňůrového lidu, ale schází v něm odkaz na studii T. Dacíka (1982), který jako první podal moderní charakteristiku šňůrového lidu. V pasáži věnované zlatu šňůrové kultury vycházel J. Peška hlavně ze svého článku (Peška 2004), ale nezohlednil článek recenzenta o zlatu z pozdního eneolitu (Stuchlík 2011) ani jeho habilitační práci (Stuchlík 1996), z níž navíc čerpal řadu obrázků pro svůj výše zmíněný článek. Nevím, proč kančí kly klasifikuje jako srpovité nástroje (str. 146), když v následujícím textu (str. 148) je považuje za ozdoby. Za celkem zdařilou považuji pasáž o hospodářských a společenských poměrech v sledovaném období. Naopak v textu o náboženství šňůrové kultury postrádám odkazy na zásadní monografii V. Podborského (2006) o náboženství, což však platí u všech dalších pasáží v monografii o náboženství studovaných kultur. Dobře zpracovaný je text o chronologii, což je odrazem dlouhodobého zájmu autora, který se touto problematikou dlouhodobě zabývá.

Druhá část kapitoly je věnována kultuře zvoncovitých pohárů (str. 158-215). S úvodními pasážemi textu o zvoncovitých pohárech se autor vyrovnal dobře. Připomínky však mám k pojednání o pohřebním ritu. Jaroslavem Peškou (str. 172) zmiňované rakve vydlabané z kmene velkých stromů z Moravské Nové Vsi – Hrušek byly s největší pravděpodobností zhotovené z jednotlivých desek. Nelze samozřejmě ani vyloučit možnost, že šlo o obložení hrobu nebo pohřbu jednotlivými deskami (Stuchlík – Stuchlíková 1996, 65-

66, obr. 15:3-4; 16:3). U hrobů s obvodovými žlábkami postrádám odkazy na zveřejnění prvních mimořádných hrobů ze Smolina (Novotný 1958) a Prosiměřic (Pernička 1961), které stály na počátku objevů těchto objektů a rovněž zde schází odkaz na první vyhodnocení hrobů obklopených kruhovými žlábkami (Měřínský – Stuchlík 1980, 373-376). Obdobně se nezmiňuje o studii J. Havla (1978), který se zabýval pohřebním ritem zvoncovitých pohárů na základě výzkumů v Čechách a na Moravě. Velkou pozornost věnoval J. Peška otázkám periodizace a hlavně chronologie, což je, jak bylo naznačeno již výše, v centru jeho dlouhodobých zájmů. Základní chronologické schéma (obr. 104) synchronizace šňůrové kultury a kultury zvoncovitých pohárů bylo poprvé zveřejněno v článku P. Dvořáka a L. Šebely (1992, Abb. 4), zatímco v práci V. Heyda (2001), z níž J. Peška převzal zmiňovanou tabulku, byla tabulka pouze doplněna o příklady vybraných keramických tvarů. Škoda jen, že vůbec nezareagoval na studii o příbuznosti keramiky zvoncovitých pohárů a maďarovsko-věteřovsko-böheimkirchenské keramiky, v níž autorka (Benkovsky-Pivovarová 2008) na základě keramiky a některých absolutních dat upozorňuje na možnost přežívání kultury zvoncovitých pohárů až do počátku doby bronzové.

Velmi kvalitně je připravena obrazová dokumentace. Nepříliš přínosné jsou početné mapy Moravy, na nichž jsou sice vyznačeny lokality konkrétní kultury (např. mapa 3, 6, 7, 10, 11), ale čtenář si předkládané údaje nemůže ověřit, protože lokality nejsou očíslovány a v habilitační práci navíc scházejí katalogy nebo aspoň stručné soupisy nalezišť. Obdobně je tomu i u map s rozšířením některých sledovaných artefaktů (např. mapa 16, 17, 18). Na mapě s rozšířením kultury kulovitých amfor, kterou autor převzal od M. Szmyt (2003b) je vyznačeno regionální členění této kultury, ale pro čtenáře to nemá žádný význam, protože vysvětlivky použitých značek u mapy nejsou a čtenář by je musel složitě hledat v originálním pramenu.

Řadu připomínek mám rovněž k formální stránce habilitačního textu. Práce byla původně zveřejněna jako studijní vysokoškolský text (mimořádně pro tyto potřeby představovala velmi kvalitní pramen) a až následně byla upravena pro potřeby habilitačního řízení. Projevilo se to v tom, že často jsou odkazy na literaturu ke studované problematice neúplné. J. Peška v mnoha případech cituje sekundární prameny a odkazy na prvotní zveřejnění se v jeho textu neobjevují. Uvedl bych jen několik málo příkladů. U materiálu na obr. 58 je odkazováno na populární práci J. Pešky a I. Rakovského (1990), ale mnohem dříve se vyobrazený materiál objevil v několika jiných publikacích (např. Medunová 1970; Medunová-Benešová 1981; Koštuřík – Stuchlíková – Stuchlík 1983; Stuchlík 1987). Některé práce citované v textu scházejí v soupisu použité literatury (např. Havel 1978; Spurný 1959).

Objevují se však i různé formální chyby. Práce I. Borkovského (1933a; 1933b) před 2. světovou válkou publikoval autor pod svým původním jménem autora **I. Borkovskij**. Dvě publikace J. Pavelčíka z roku 1989 nejsou rozlišeny pomocnými písmeny (1989a; 1989b). Publikační řada Archeologického ústavu v Brně se nejmenuje *Fontes Archaeologicae Moravicae* (Medunová-Benešová 1972; 1973; 1977b; Medunová-Benešová – Vitula 1994; Šebela 1999), ale *Fontes Archaeologiae Moravicae*. Název časopisu Moravského muzea se v průběhu let několikrát změnil, takže se v seznamu literatury přirozeně objevuje v různých podobách, které ovšem někdy neodpovídají konkrétním názvům v jednotlivých obdobích. Publikační řada Studie Archeologického ústavu v Brně nemá v názvu slovo **státní** (viz Stuchlík 1987). Některé časopisy (např. *Pravěk NŘ*, *Praehistorica*) mají u některých svazků uváděno místo vydání, ale v jiných případech schází.

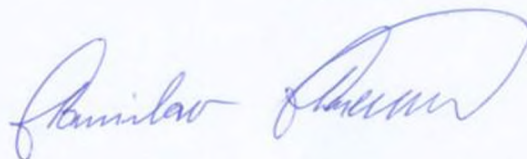
Habilitační práce J. Pešky má logickou stavbu a je napsána dobrou češtinou. Někdy se však v textu objevily neopravené chyby a překlepy (např. str. 40 větší – správně větší; str. 78 – na západě – správně na západě; str. 152 – Bucvaldek – správně Buchvaldek; str. 228 – kultiryse – správně kultury se; str. 240 – Zpravdaj – správně Zpravodaj), ale počet těchto chyb nepřesahuje obvyklou míru. Několikrát se v textu objevily nesprávné odkazy na obrázky – např. na str. 58-59 je upozorňováno na polozemnici z Obědovic (uveden obr. 31), která je však ve skutečnosti na obrázku 27. Obdobně přehozené jsou odkazy na sekeromlaty na obr. 31 v pasáži o broušené industrii (str. 61).

Pedagogická činnost Jaroslava Pešky splňuje požadavky kladené pro potřeby habilitačního řízení. Na požadované úrovni je rovněž činnost organizační, dále spolupráce s jinými vědeckými institucemi a organizacemi (např. účast na zahraničních konferencích), což současně platí i o jeho popularizační aktivitě. Rovněž publikační činnost je dostatečná a celkovým počtem položek odpovídá představám o vědecké úrovni pracovníka v hodnosti docent. Kladně lze hodnotit i to, že celou řadu svých článků zveřejnil J. Peška v zahraničí. Jistou nevýhodou představuje skutečnost, že některé práce byly v poněkud pozměněné podobě zveřejněny opakovaně. V materiálech pro habilitační řízení je předložena monografie o pohřebišti v Pavlově (J. Peška, *Protoúnětické pohřebiště z Pavlova*, Olomouc 2009), která byla použita jako disertační práce. Lze ji tedy akceptovat jen jako doklad publikační aktivity. Bohužel předložená habilitační práce vznikla původně jako vysokoškolský učební text, který má i pro doplnění odkazů na literaturu po vědecké stránce některé nedostatky, které by se v habilitační práci neměly vyskytovat.

Závěr

Předložená habilitační práce je podkladem pro získání titulu docent, což je vědecko-pedagogická hodnota. Jako studijní text splňovala všechny požadavky kladené na práce tohoto druhu. Pro účely habilitačního řízení knize scházejí na řadě míst podrobnější informace a rovněž dostatečné odkazy na odbornou literaturu a prameny. Stejně tak pro větší názornost a ověřitelnost textu měly být na mapách všechny nebo aspoň nejdůležitější lokality konkretizovány. Součástí práce měly být i soupisy minimálně nejdůležitějších nalezišť a v případě map rozšíření jednotlivých artefaktů rovněž katalogy těchto artefaktů. Bez ohledu na tyto připomínky doporučuji práci pro další řízení. Je však nutno, aby autor vysvětlil výhrady a připomínky uvedené v posudku.

V Opavě 6. 3. 2015



Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc. et DSc.
Ústav archeologie FPF SLU
Masarykova 37
Opava

Literatura

- BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ, Z. 2008: Zur Verwandtschaft einiger Keramikformen der Glockenbecherkultur und des Maďarovce/Věteřov/Böheimkirchen-Kulturkreises. *Pravěk* NR 18, 241-260.
- BERTEMES, F. 1992: Das frühbronzezeitliche Bestattungsplatz von Singen im Landkreis Konstanz, *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde* 1, 61-97.
- BERTEMES, F. 2000: Zur Entstehung der danubischen Frühbronzezeit in Mitteleuropa, in: Pavlů (ed.), *In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Supplementum* 13, 25-37.
- ČIŽMÁŘOVÁ, J. 1984: Hroby kultury s keramikou šňůrovou z Brna-Starého Lískovce, *Archeologické rozhledy* XXXVI, 208-215.
- DACÍK, T. 1982: K antropologii šňůrové keramiky na Moravě, *Archeologické rozhledy* XXXIV, 64-69.
- DVOŘÁK, P. – ŠEBELA, L. 1992: Beziehungen zwischen Schnurkeramik und Glockenbecherkultur in Mähren, *Praehistorica* XIX, 99-107.
- GIMBUTAS, M. 1965: *Bronze Age cultures in Central and Eastern Europe*, The Hague 1965.
- HAVEL, J. 1978: Pohřební ritus kultury zvoncovitých pohárů v Čechách a na Moravě, *Praehistorica* VII, 91-117.
- KALOUSEK, F. 1947: Konference spolupracovníků Stát. archeologického ústavu v Karlově Studánce, *Slezský sborník* 45, 274-278.
- LICHARDUS, J. – VLADÁR, J. 1996: Karpatenbecken – Sintašta – Mykene. Ein Beitrag zur Definition der Bronzezeit als historische Epoche, *Slovenská archeológia* XLIV, 25-93.
- LICHARDUS, J. – VLADÁR, J. 1997: Frühe und mittlere Bronzezeit in der Südwestslowakei. Forschungsbeitrag von Anton Točík (Rückblick und Ausblick), *Slovenská archeológia* XLV, 221-352.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. – STUHLÍK, S. 1980: Hroby kultury se zvoncovitými poháry a středodunajské mohylové kultury v Bulharech, okr. Břeclav, *Archeologické rozhledy* XXXII, 368-379.
- MOUCHA, V. 2007: Pohřebiště lidu s kulturou se zvoncovitými poháry ve Lhánicích (okr. Třebíč), *Pravěk* NR 15, 25-58.
- NOVOTNÝ, B. 1958: Hroby kultury zvoncovitých pohárů u Smolína na Moravě, *PA* XLIX, 1958, 297-311.

- PERNIČKA, R. M. 1961: Eine unikate Grabanlage der Glockenbecherkultur bei Prosiměřice, Südwest-Mähren, Sborník prací brněnské university E 6, 9-54.
- PODBORSKÝ, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů, Brno.
- SPURNÝ, V. 1959: Keramické importy z jihovýchodu v předlužickém vývoji na Moravě, Filipův sborník, Acta Universitatis Carolinae 3, Praha 1960, 113-121.
- STUHLÍK, S. 1996: Zlato v pravěku Moravy (rukopis habilitační práce), Brno.
- STUHLÍK, S. 2006: Úprava hrobových jam na přelomu doby kamenné a bronzové na Moravě, Študijné zvesti SAV 39, 85-100.
- STUHLÍK, S. 2011: Zlato v pozdním eneolitu Moravy, Praehistorica XXIX, 343-357.